

Лекція 13. Політичні еліти і політичне лідерство

1 Політичне лідерство: поняття, природа, концепції, класифікація

2 Політичні еліти: поняття, еволюція теорії еліт, типологія

Актуальність теми. Вивчення політичних еліт та лідерства допомагає розуміти механізми формування політичного керівництва в країні та світі. Це дозволяє аналізувати роль впливових осіб у політичному процесі, їх стратегії та механізми досягнення політичних цілей. Вивчення політичного лідерства сприяє розвитку демократії та громадянського суспільства, оскільки стимулює активну участь громадян у політичному житті. Розуміння ролі та впливу політичних лідерів може сприяти формуванню ефективної системи громадянського управління. Дана тема дозволяє аналізувати сучасні політичні процеси та явища. Це допомагає передбачати політичні тенденції, визначати стратегії розвитку країни та впливати на політичні рішення. В умовах глобалізації вивчення політичних еліт та лідерства набуває особливого значення, адже політичні лідери та еліти впливають не лише на внутрішні політичні процеси в країні, але й на міжнародні відносини та світову політичну арену.

Основні поняття та категорії: еліта, елітизм, політична еліта, правляча еліта, контреліта, елітарна демократія, лідерство, політичний лідер, культ особи, вождизм.

Онлайн формат:

Проблеми становлення політичної еліти в Україні:
https://www.youtube.com/watch?v=2ZkPeYA4osA&ab_channel=UKMAlectures%26Conferences

Політична еліта:
https://www.youtube.com/watch?v=5jdrnMXR1Ec&ab_channel=ProUA

Еліта й політичні інститути XVIII столітті:
https://www.youtube.com/watch?v=1ea45IZT9vY&t=3s&ab_channel=%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%D1%82%D0%B8%D0%B6%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%8C

Однією з найважливіших проблем політичної науки та практики політичного життя є проблема політичного лідерства. Вона має давню історію. Певний історичний період вимагав свого лідера, вождя і в кожний історичний період з'являлися теорії, які відображали чи рекомендували тип лідера, вождя. (Слово лідер - англ. - ведучий).

Ще в епоху стародавнього світу відомі філософи та історики досліджували природу і сутність політичного лідерства (Конфуцій, Геродот, Плутарх,

Демокріт, Платон, Аристотель).

В епоху Відродження свою теорію лідерства розробив італійський вчений Н. Макіавеллі. Його ідеї одержали широке розповсюдження. Основою його теорії є концепція особистих якостей, і згідно з якою в політиці володареві слід удаватися до великих, віртуозних шахрайств, зради, котрі, на його думку, потребують мужності, особистого впливу та авторитету.

Широке розповсюдження в XIX столітті одержала теорія лідера - надлюдини німецького філософа Ф. Ніцше. За його концепцією лідер - це вищий біологічний тип людини, що ігнорує встановлену мораль, культуру, політичні цінності. Людина мусить побороти в собі всі якості, що ведуть до спокою, треба позбавитися повсякденності, бути вище за нею, щоб стати особою, здатною володіти і керувати. Концепція Ніцше була використана фашизмом.

Таким чином в основі поглядів Н. Макіавеллі та Ф. Ніцше на лідера лежить уявлення про нього як результат дії особливих якостей окремих осіб, якими вони володіють чи від бога, чи від Природи, чи внаслідок самовдосконалення.

Але сучасні дослідники вважають такий підхід до розуміння природи лідерства однобічним, оскільки він не враховує зумовленості лідерства об'єктивними обставинами, а також бажаннями, прагненнями мас.

Французький соціолог Г. Тард (XIX ст.) вважав, що більшість населення не здатна на розуміння сутності історичного, соціального, політичного розвитку і тому цю роль виконує лідер, який, на його думку, є рушієм суспільного процесу. Такі дослідники як Т. Парсонс, М. Херман вважають, що лідерство це функція групи і тому можливості лідера жорстко детерміновані інтересами групи, до якої він належить.

Марксистське тлумачення лідерства полягає в тому, що лідер - це особа, яка має набір таких особистих якостей як уміння, знання, авторитет, організаторський талант. Крім того, лідер є виразником інтересів і волі певної о класу, зокрема пролетаріату.

У політичній теорії існує багато інших трактувань лідерства.

1. Теорія рис лідерства. Вона вимагає від лідера певних рис, що є необхідною нормою. До таких рис належить масштабне мислення, вміння швидко знаходити вихід з певних ситуацій, вміння уникати конфліктів, вміння їх розв'язувати, лідерові слід мати високий рівень інтелекту, нестандартне мислення.

2. Ситуаційна концепція. Функція лідера виконується особою в певній, конкретній ситуації. Лідер діє в межах цієї ситуації, тобто вирішує проблему в той чи інший період.

3. Теорія послідовників. Політичне лідерство розглядається як особливі відносини між лідером і підлеглими. Ці відносини можуть бути: односторонніми коли впливає лідер і залежать від рівня концентрації влади у лідера, його особливих якостей; двосторонніми, коли відбувається вплив на лідера з боку його послідовників.

Сучасна політична наука акцентує увагу на таких положеннях. Відправним пунктом для розуміння соціальної природи політичного лідерства є усвідомлення того, що лідерство являє собою процес складної взаємодії між людьми в соціальних системах і виростає із потреб їх спільної діяльності в організації і керівництві, заснованих на авторитетно - легітимному нав'язуванні волі і підкорення.

Зміст поняття лідерства складають такі важливі ознаки, як спільна солідарна діяльність людей, наявність спільних інтересів і загальної мети. Лідерство завжди пов'язане з ідентифікацією Індивідуальних, групових і суспільних інтересів.

Політичний лідер трактується в політології, як керівник держави, партії, громадсько-політичної організації, руху, певної громади, як популярний і впливовий учасник суспільного життя, який консолідує зусилля людей для досягнення якоїсь спільної мети.

Політичне лідерство виникає як об'єктивно-суб'єктивний процес. Об'єктивність лідерства зумовлена соціальними причинами його виникнення і розвитку, місцем і роллю в організації життя суспільства. Разом з тим лідерство пов'язане з певним суб'єктом, яким є лідер. Конкретна особа стає суб'єктом лідерства завдяки своїм особистим якостям, авторитету і внаслідок добровільного визнання і підкорення з боку інших з метою реалізації спільного інтересу.

Політичний лідер для виконання своєї ролі повинен володіти певними професійними і людськими якостями, що вирізняють його від тих, для кого він лідер, авторитет. Мова йде про найбільш суттєве та необхідне. Німецький вчений М. Вебер вказував на три вирішальні, базові для політичного лідера, якості: почуття - орієнтація на сутність справи, самовідданість їй; відповідальність - це провідна зірка політичної діяльності лідера та окомір. Всі три якості він розглядав в взаємодії та взаємообумовленості. Практика здійснення політичного лідерства наприкінці ХХ ст. підтвердила вірність поглядів М. Вебера на цю проблему.

Але в умовах, коли сталися зміни в суспільно-політичному житті, політологія доповнює характеристику сучасного лідера такими рисами: висока аналітичність розуму, професійна компетентність, виражена схильність до суспільної діяльності, велика іноваційність мислення вміння генерувати ідеї, приймати політичні рішення і впроваджувати їх у життя, цілеспрямованість.

Велике значення у розумінні проблеми політичного лідерства має знання типології політичного лідерства.

Німецький вчений М. Вебер один з перших розробив класифікацію лідерів. Він виділив три основних типи політичного лідерства:

— традиційне лідерство - монархічна влада, яка базується на непорушності традицій і звичаїв її наслідування;

— раціонально - легальне лідерство - ґрунтується на вірі в законність правил обрання лідера;

— харизматичне лідерство — ґрунтується на вірі в надзвичайні, надприродні якості правителя (харизма – божий).

У сучасних наукових, політологічних підходах функціонують різні критерії класифікації лідерства. За мірою впливу на суспільство лідери поділяються на реальних (лідери - герої) та лідерів, які яскраво вираженого впливу на перебіг подій у суспільстві не мають.

З точки зору психологічних рис і типів поведінки лідери поділяються:

1. Лідер - ідеолог і лідер - прагматик;
2. Відносно своїх прихильників - лідер - харизматик (формує волю виборців) і лідер представник (виражає волю тих, хто його висунув);
3. Стосовно супротивників - лідер - угодовець (залагоджує конфлікти) і лідер - фанатик (загострює конфлікт);
4. За способом оцінки здібностей - відкритий лідер та лідер - догматик.

Таку класифікацію визначив польський політолог Є. Вятр. Залежно від стилю керівництва і політичної системи, де діє лідер, вирізняють: диктаторський тип лідера, демократичний тип лідера, авторитарний тип лідера.

За ціннісними орієнтаціями лідерів поділяють на такі типи:

1. лідер - консерватор - він прихильник збереження усталених цінностей і традицій;
2. лідер - ліберал (реформатор);
3. лідер - революціонер, його діяльність спрямована на заперечення існуючих цінностей і утвердження нових;
4. лідер - реакціонер, який відстоює застарілі, віджилі цінності і традиції.

За масштабами лідерства розрізняють лідерів загальнонаціонального, регіонального, і місцевого рівнів. Політичний лідер у будь-якому суспільстві покликаний виконувати певні функції: об'єднання суспільства навколо загальних цілей; здійснення компетентних політичних рішень; підтримання соціального оптимізму. Соціальна значимість політичного лідерства залежить від рівня

політичної культури і активності мас.

2 Політичні еліти: поняття, еволюція теорії еліт, типологія

Інтерес до політичної еліти сягає глибокої давнини. У період античності елітарний світогляд було відображено у працях Платона. Він вважав, що державні функції можуть виконувати тільки вибрані - ті, хто отримав особливе виховання, знання і достатній досвід управління державними справами. Необхідність і природність існування еліти Платон пояснював з огляду на своє вчення про душу, яка складається з трьох частин: розумної, вольової та чуттєвої. Перші дві частини притаманні небогатым вибраним - аристократії, а третя - простим людям. Платон вирізняв три соціальні групи: правителів - філософів, воїнів - охоронців і простих громадян, що складають керовану більшість. Ці групи переділено жорстокими соціальними рамками.

Термін «еліта» (від франц.) означає кращий, добірний, обраний. Цей термін спочатку вживався стосовно товарів підвищеної якості, згодом був перенесений на сферу суспільного життя. В кінці XIX - на початку XX ст. цей термін широко застосовувався в політичній науці.

Елітою вважаються найвидатніші, найкращі представники суспільства, верстви, групи людей, які мають такі особисті і професійні якості, що виділяють їх з оточення, роблять обраними, що дає їм прав володарювати. У політиці це означає, що розвиток суспільства здійснюється під владою меншості, тобто політичної еліти.

Авторами перших сучасних концепцій еліти є італійські соціологи В. Парето і Г. Моска. В. Парето визначав еліту як групу, що складається з людей найбільш здібних і продуктивних. Вони і повинні правити суспільством. Виокремлення еліти - вихідний пункт теорії Парето. Зробити це можна за допомогою певного індексу, який встановлює найвищу і найнижчу оцінки діяльності. Сукупність людей, кожен з яких отримав у своїй сфері найвищу

оцінку, Парето й називав елітою. Необхідність її існування він виводив з нерівності індивідуальних можливостей людини. Парето сформулював теорію кругообігу еліт, згідно з якою еліти виникають із нижчих верств суспільства, в процесі боротьби піднімаються на вищі щаблі, досягають розквіту, а потім перероджуються і зникають. Цей кругообіг є універсальним законом історії. Парето також дає класифікацію еліти, він вирізняє два головних типи еліти: леви, для яких характерний консерватизм, і лиси - майстри політичних комбінацій.

Г. Моска, як і В. Парето, поділяв суспільство на меншість, яка править, та більшість, якою правлять. Еліту він визначав, як найбільш активну в політичному відношенні групу людей, зорієнтованих на отримання та утвердження влади. Правляча еліта концентрує в своїх руках керівництво державним механізмом, а тому має безпосередній вплив на економічну ситуацію в країні. Перші елітисти були вороже налаштовані щодо демократії. В основу їх теорій покладено положення про одвічну нерівність людей, про нездатність маси до здійснення функцій управління суспільством.

Антидемократична спрямованість поглядів В. Парето і Г. Москі дістали подальший розвиток у працях німецького вченого Р. Міхельса. Він проаналізував соціальні механізми, які породжують елітарність суспільства. Р. Міхельс доводить, що сама організація суспільства вимагає елітарності і неминуче відтворює її завдяки закономірності розвитку організаційних структур. У суспільстві діє «залізний закон олігархічних тенденцій».

Його суть полягає в тому, що суспільний прогрес породжує великі організації, які обов'язково спричиняють появу олігархізації управління суспільством і сприяють формуванню політичної еліти, оскільки керівництво цими організаціями неможливе всіма її членами.

Таким чином, у перших елітаристських теоріях еліта і демократія розглядались як явища, що виключають одне одного. Але в 30 - ті - 40 - ві роки ХХ століття з'являються нові теорії «демократичного елітаризму», автори яких

доводять можливість співіснування демократії і еліти. Автори цих поглядів - західні політологи Г. Лассуелл, Дж. Шумпетер.

За Лассуелом, еліта сучасного західного суспільства відрізняється від еліти минулого тим, що вона відкрита, її члени володіють знаннями, уміннями, відповідальністю до влади приходять на основі справедливої конкуренції. На думку Дж. Шумпетера, характерна риса будь-якої цивілізованої держави. Конституція потрібна, щоб встановити в суспільстві правління законом.

Список рекомендованої літератури:

Гелей С., Рутар С. Політологія: навч. посіб. Вид. третє, переробл. і доповн. К.: Т-во «Знання», КОО, 2004. 645с.

Горlach М. І., Кремінь В.Г. Політологія: наука про політику : підруч. для студ. вищ. навч. закл. К. : Центр уч. літ., 2009. 840 с.

Кирилюк Ф. Історія зарубіжних політичних вчень нової доби : навч. посібник. К. : Центр уч. літ., 2008. 414 с.

Кухта Б.Л. З історії української політичної думки: [Текст лекцій: Навч. посібник]. К.: Генеза, 1994. 223 с.

Політологія: навч. посіб. / [за ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка] К. : Генеза, 2001. 443 с.

Політологія : терміни, поняття, персоналії, схеми, таблиці : навч. словник-довідник для студ. / ; наук. ред. В. М. Піча. К. : Каравела ; Львів : Новий Світ-2000, 2001. 320 с.

Бундак О.А. Курс політології в схемах і таблицях: навчальний посібник. Луцьк: ПП Іванюк В.П., 2020. 58 с.

Шляхтун П. Політологія: історія та теорія. Вид-во: Центр учбової літератури, 2021. 472 с.

Тетарчук І.В. Політологія. Навчальний посібник. Вид-во: Центр учбової літератури, 2020. 160 с.

Варнавська І.В., Черемісін О.В. Політологія. Вид-во: Гельветика, 2021. 210 с.

Кириченко В.М. Політичні системи світу, Кредитно-модульний курс. Вид-во: ЦУЛ, 2023. 218 с.

Требін М.П., Герасіна Л.М., Поліщук І.О., Сахань О.М. Політологія. Вид-во: Право, 2018. 462 с.

Шанько В.І. Політологія: Навчальний посібник / В.І. Шанько, Н.В. Чорна, Т.Г. Авксентьєва, Л.А. Тихонова. Видання 2-е, перероблене та доповнене. К.: Видавництво «Фірма «ІНКОС», Центр учбової літератури, 2017. 288с.

Юрій М.Ф. Політологія: навч. посіб. К.: Знання, 2015. 356 с.

Політологія: Підручник / за ред. М.М. Вегеша. 3-тє вид., перероблене і доповнене. К.: Знання, 2008. 384 с. + компакт-диск. – (Вища освіта ХХІ століття).